

bestuur in Midden-Java en dat in de Buitengewesten en tussen de Nederlandse variant van indirect bestuur op Java en de Britse variant daarvan in Zuid-India — niet verder heeft uitgewerkt. Weliswaar heeft hij dergelijke vergelijkingen, met name die tussen de Nederlandse en Britse varianten van indirect bestuur, elders al in artikelvorm gepubliceerd. Maar de betekenis van zijn grondige en veelzijdige diepteanalyse van Midden-Java zou in de conclusie nog beter tot haar recht zijn gekomen wanneer de drie bovengenoemde vergelijkingen verder waren uitgewerkt.

Ook de positie die Houben in het historiografische debat over Indonesië tijdens de koloniale periode inneemt was dan duidelijker geworden. Dat zijn studie verschilt van C. Ch. van den Haspels dissertatie over de formele relatie tussen het gouvernement in Batavia en de Midden-javaanse vorstendommen kondigt hij al duidelijk aan in de inleiding. Maar in de conclusie zijn Houbens literatuurverwijzingen door hun beknoptheid soms onduidelijk of zelfs aanvechtbaar. Bij zijn opmerking zonder voetnoot dat *modern authors* de opvatting dat het cultuurstelsel in de rest van Java tot communalisering van grondbezit leidde verlaten zouden hebben (356-357) kan bijvoorbeeld een vraagteken gezet worden. Bij de kort daarvoor genoemde auteurs ontbreekt in elk geval P. Boomgaard die ondanks het nodige voorbehoud de periode 1830-1850 in zijn dissertatie toch als *the heyday of communal tenure* (58) typeerde. De dissertatie van Onghokham, die voor het aangrenzende Madiun eveneens een zekere mate van communalisering tijdens het cultuurstelsel signaleerde, ontbreekt zelfs in de literatuurlijst.

Maar nogmaals, dit zijn detailopmerkingen die meer de vorm dan de inhoud van het boek betreffen. Houbens voornaamste conclusie, dat door de introductie van particuliere, westerse exportcultures onder indirect bestuur de polarisatie tussen een kleine dorpselite en een groeiend aantal marginale boeren en landarbeiders in Midden-Java eerder plaatsvond dan in de direct bestuurd delen van Java onder het cultuurstelsel, is goed gefundeerd en overtuigend geformuleerd. De metafoor van een *pressure-cooker* is in dit verband verhelderend. Maar hoe liep tenslotte de strijd af tussen de tijger en de buffel, om tot besluit bij de voorplaat van Houbens mooi uitgegeven boek terug te keren? Houben herinnert er terecht aan dat het overwicht dat het Nederlandse kolonialisme tussen 1830 en 1870 verwierf in Midden-Java slechts van tijdelijke aard was. Tijdens de onafhankelijkheidsstrijd tussen 1945 en 1949 werd het hof van Surakarta, dat altijd het nauwst met het Nederlandse kolonialisme had samengewerkt, door een sociale revolutie weggevaagd. Maar de sultan van Yokyakarta koos direct, ondubbelzinnig partij voor de nationalistische Republiek en werd beloond met blijvende autonomie voor dit gebied na de soevereiniteitsoverdracht.

Maarten Kuitenbrouwer

M. Mayné, *Eugène Hins. Une grande figure de la première internationale en Belgique* (Dissertatie Vrije universiteit Brussel, Publication de la classe des lettres. Collection in 8°, 3e série XI; Brussel: Académie royale de Belgique, Classe des lettres, 1994, 287 blz., ISBN 2 8031 0120 3).

Afkomstig uit de Belgische katholieke intellectuele kleinburgerij, werpt Eugène Hins (1839-1923) kort na zijn twintigste levensjaar het geloof van zich af en gaat op zoek naar een nieuw omvattend ideeëngoed. Beslissend is zijn ontmoeting met een door het denken van Fourier beïnvloede kennissenkring, wanneer hij zich als student aan de Vrije Universiteit Brussel inschrijft. Na een kort intermezzo, een oogziekte dwingt Hins geneezing te zoeken in Brazilië,

ondergaat hij te Brussel tevens de invloed van het denken van Proudhon en van de anti-godsdienstige Vrijdenkersbeweging. Zo vormt zich bij Hins een socialistische overtuiging, die doordrenkt is van anti-clericalisme en scherp gekant tegen politiek-parlementaire strijdmethodes.

In 1867 sluit Hins zich aan bij de Belgische sectie van de Eerste Internationale, waarin hij jarenlang een vooraanstaande rol speelt. De hier besproken biografie van Mare Mayné concentreert zich op deze socialistische periode, waarbij talrijke twisten, (leerstellige) debatten en strijdmomenten de revue passeren. Bijzondere vermelding verdient de controverse tussen de aanhangers van Marx en die van Proudhon en Bakoenin, tot welke laatste richting ook Hins zich rekent. Ofschoon Hins naderhand toleranter komt te staan tegenover politiek-parlementaire actie, volhardt hij in een socialisme dat hem doet botsen op het duo Marx-Engels die niets moeten hebben van zijn veronderstelde 'Bakoenisme'.

Om te ontsnappen aan de repressie in eigen land, vertrekt Hins in 1872 naar Rusland, waar hij tot 1880 als leraar werkzaam is. Teruggekeerd in België wordt hem een positie binnen het hoger onderwijs gegund, met als implicatie het afzien van politieke activiteiten. Hij publiceert in deze periode studies over Rusland en de Russische literatuur en schrijft voor meerdere bladen. Reeds in deze periode, maar nog duidelijker na zijn pensionering in 1899, schuift Hins op in de richting van radicaal-liberale en militante vrijdenkersopvattingen, al zal hij met de socialistische beweging niet daadwerkelijk breken.

Mare Mayné is er in zijn biografische studie in geslaagd een figuur tot leven te wekken, die tot nu toe slechts fragmentarisch aan historici bekend was. De grootste verdienste van de biografie is inderdaad dat met mierenvljijt al die informatie is verzameld welke licht werpt op de rol van Eugène Hins binnen de socialistische arbeidersbeweging. De informatie over de meer persoonlijke en familiale achtergronden van Hins ontbreekt zeker niet, maar is toch duidelijk van een secundaire orde. Dit geldt in zekere zin ook voor het optreden van Hins binnen de Belgische Vrijdenkersbeweging en zijn verdiensten op het terrein van de literatuurkritiek en dat van nieuwe pedagogisch-didactische methodes in het onderwijs. Deze terreinen worden weliswaar geëxploreerd, maar blijven grotendeels horig aan de analyse van Hins' socialistische activiteiten.

In zowel inleiding als conclusie maakt de auteur duidelijk, dat de speurtocht naar de rol van Hins binnen de Belgische arbeidersbeweging niet alleen een feitelijk relaas van diens betrokkenheid beoogt. Ook wordt gepoogd de redenen te achterhalen, waarom relatief veel uit de intellectuele bourgeoisie stammende studenten in de jaren 1860-1870 overlopen naar de arbeidersbeweging. Tenslotte wil de auteur aandacht schenken aan de marginalisering en sociale uitsluiting, waaraan leidende socialisten in de vorige eeuw onderworpen bleken (9-10, 255).

Van de hier geschetste ambitieuze doelstellingen, is de eerste het meest succesvol beantwoord. In zes chronologische periodes wordt een omvattend beeld geschetst van de levensloop van Hins, waarbij zijn betrokkenheid bij de Eerste Internationale centraal staat. Hierbij moet wel worden aangetekend, dat de beschrijvende momenten prevaleren en dat meer interpretatieve noties een tamelijk karig bestaan leiden. Ook weet de auteur zich niet altijd te onttrekken aan hagiografisch aandoende verslagen. Zie bijvoorbeeld de lofreden van Mayné op Hins' analyse van de Braziliaanse plantersheerschappij (34) of het de hemel inprijzen van Hins' weldadige invloed op de Belgische sectie van de Eerste Internationale (166-167).

Dat de studie het beschrijvende niveau te weinig overstijgt, toont de beantwoording van de overige doelen van de studie. Zo attendeert Mayné ons op factoren die Hins' overgang naar het socialisme kunnen verklaren (255), maar maakt onvoldoende duidelijk in hoeverre sprake is van

een sociologisch relevant fenomeen. Nog vager is de verklaring voor de merkwaardige 'terugval' van Hins tot progressief-burgerlijke posities. Mayné wijst op de in kracht groeiende anti-godsdienstige opvattingen van Hins die vooral bij de radicalen floreren (206-207) en op diens isolement van de socialistische beweging wanneer hij zich als leraar buiten de politiek moet houden (207-209). Toch blijft de lezer met de vraag zitten hoe het mogelijk is dat een diepgewortelde overtuiging zo gemakkelijk ontkracht blijkt, met de parallelle vraag naar zowel het meer generale als het persoonlijk-psychologische karakter van dit verburgerlijkingsproces.

Mayné heeft, concluderend, een fraai boek geschreven dat onze kennis van de disputen binnen en de activiteiten van de Eerste Internationale substantieel heeft vergroot. Op het meer interpretatieve en generaliserende vlak schiet de studie enigermate tekort, al moet ook opgemerkt worden dat de veronderstellingen en suggesties die door de auteur geuit worden verder onderzoek stellig zullen stimuleren.

Henny Buiting

R. H. van der Voort, *Overheidsbeleid en overheidsfinanciën in Nederland 1850-1913* (Dissertatie Vrije universiteit Amsterdam 1994, Reconstructie nationale rekeningen; Amsterdam: NEHA, 1994, 289 blz., f62,50, ISBN 90 71617 85 8).

Het historisch onderzoek naar de overheidsfinanciën, zowel nationaal als in een internationaal perspectief, heeft altijd al te lijden gehad onder de enorme hoeveelheid en heterogeniteit van het bronnenmateriaal. Gelukkig komen er steeds meer studies ter beschikking die voor langere historische perioden de nationale publieke financiën inpassen in een eenvormig en dus internationaal vergelijkbaar methodologisch raamwerk. De studie van R. H. van der Voort is er één van. Dit doctoraal proefschrift bespreekt voor de periode 1850-1913 de inkomsten en uitgaven gerealiseerd door de Nederlandse rijksoverheid, de provincies en de gemeenten. Behalve om een cijfermatige reconstructie is het de auteur ook te doen om een inhoudelijke analyse van het achterliggende overheidsbeleid. Daarbij staat de vraag centraal of de Nederlandse overheid in de bewuste periode een passief dan wel een actief beleid voerde.

In een eerste deel wordt nagegaan of en in welke mate de Nederlandse overheid groeide. Het aandeel van de totale overheidsinkomsten en -uitgaven in het nationaal produkt bleef tussen 1850 en 1913 vrij stabiel (10-15%). Het overheidsprodukt, berekend volgens de nationale rekeningen-methodologie, daalde zelfs van 5,5% van het nationaal produkt in 1850 tot 5% in 1910. Achter deze relatieve stagnatie ging echter een belangrijke absolute groei schuil. In de jaren 1860-1877 en opnieuw tussen 1896 en 1912 groeiden de overheidsinkomsten en -uitgaven jaarlijks met 1 tot bijna 3%. Dat desondanks het aandeel van de overheid in het nationaal produkt niet toenam, was het gevolg van de ongeveer even sterke groei van de Nederlandse economie.

Na dit globale overzicht passeren drie cruciale beleidsdomeinen de revue: het onderwijs, het sociaal beleid en de infrastructuurpolitiek. De onderwijsuitgaven van de overheid stegen tussen 1850 en 1913 aanzienlijk sneller dan het nationaal produkt. Deze uitgavenstijging weerspiegelde op de eerste plaats het streven naar kwaliteitsverbetering van het onderwijs. Het onderwijsbeleid was, gezien de voortdurend stijgende participatiegraad, een succes. De onderwijsuitgaven groeiden in deze periode uit tot één van de voornaamste uitgavenposten van de overheid. Op het vlak van de welvaartsverdeling trad de overheid veel terughoudender op. De fiscale politiek diende in eerste instantie de economische belangen, sociale bekommernissen waren hooguit secundair. De inspanningen inzake armenzorg werden beheerst door het streven naar